

УДК 346.2: 346.91

[HTTPS://ORCID.ORG/0000-0001-5063-4018](https://orcid.org/0000-0001-5063-4018)*Подольян Юлія Олександрівна,**Кандидат юридичних наук,**Доцент кафедри господарського та транспортного права**юридичного факультету**Інституту управління та технологій**Державного університету інфраструктури та технологій,**м. Київ, Україна*

**СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ
СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ**

**JUDICIAL PROTECTION OF THE RIGHTS AND LEGAL INTERESTS
OF BUSINESS SUBJECTS UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE:
PROBLEMS OF LEGAL REGULATION**

Дана стаття присвячена розгляду питання щодо проблем захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану.

Аргументовано, що забезпечення прав і свобод людини та громадянина є складною та дуже гострою проблемою сьогодення, адже сучасна юридична наука розглядає забезпечення прав і свобод людини через розгалужені елементи.

Захист прав суб'єктів господарювання являється одним із основних конституційних прав, який повинен бути передбачений за участю цих суб'єктів в усіх відношеннях.

У статті автором проаналізовано теоретичні засади щодо розуміння суті поняття «захист прав», «охорона прав».

На основі аналізу відповідних наукових позицій, автор приходить до висновку, що категорії охорони та захисту не є тотожними, оскільки термін «захист» – це вужче поняття стосовно охорони. Захистом слід вважати сукупність дій, спрямованих на забезпечення та виконання норм чинного законодавства усіма суб'єктами-учасниками правовідносин (юридичними та фізичними особами, органами державної влади та місцевого самоврядування, громадськими організаціями). Отже, охорона – це різновид правозахисної діяльності держави, яка, враховуючи конституційні розпорядження, не лише визнає цінність людини, її прав і свобод, а й визначає режим законності як умову захисту та вчасне вжиття заходів реагування на можливі порушення.

Обґрунтовано, що одна з найбільш універсальних та дієвих форм захисту права була і залишається судовою формою захисту.

Судовий захист займає центральне місце у досить великому арсеналі засобів, покликаних забезпечити захист прав людини, в тому числі захист прав та інтересів суб'єктів господарювання.

Автор відзначає, що судовою формою захисту забезпечує зацікавленим у результаті спору сторонам правові гарантії правильності вирішення спору, рівності процесуальних прав і процесуальних обов'язків сторін, зобов'язує суд вирішувати справи ефективно та якісно, відновлюючи порушені права та інтереси суб'єктів господарювання.

Зроблено висновок про те, що хоча судовий спосіб захисту прав суб'єктів господарювання пов'язаний з певними складнощами і об'єктивними проблемами, все одно цей спосіб залишається основним.

Ключові слова: захист, права, законні інтереси, суб'єкти господарювання, воєнний стан.

This article is devoted to consideration of the issue of protection of the rights and legitimate interests of economic entities in the conditions of martial law.

It is argued that ensuring the rights and freedoms of a person and a citizen is a complex and very acute problem today, because modern legal science considers the provision of human rights and freedoms through extensive elements.

Protection of the rights of business entities is one of the main constitutional rights, which must be provided for with the participation of these entities in all respects.

In the article, the author analyzed the theoretical foundations for understanding the essence of the concept of "rights protection", "rights protection".

Based on the analysis of relevant scientific positions, the author comes to the conclusion that the categories of protection and protection are not identical, since the term "protection" is a narrower concept of protection. Protection should be considered a set of actions aimed at ensuring and fulfilling the norms of the current legislation by all subjects participating in legal relations (legal entities and individuals, state and local self-government bodies, public organizations). Therefore, protection is a kind of human rights activity of the state, which, taking into account the constitutional orders, not only recognizes the value of a person, his rights and freedoms, but also defines the regime of legality as a condition for protection and timely taking measures to respond to possible violations.

It is substantiated that one of the most universal and effective forms of legal protection was and remains a judicial form of protection.

Judicial protection occupies a central place in a fairly large arsenal of means designed to ensure the protection of human rights, including the protection of the rights and interests of business entities.

The author notes that the judicial form of protection provides parties interested in the outcome of the dispute with legal guarantees of the correctness of the resolution of the dispute, equality of procedural rights and procedural obligations of the parties, obliges the court to resolve cases effectively and efficiently, restoring the violated rights and interests of business entities.

It was concluded that although the judicial method of protecting the rights of business entities is associated with certain difficulties and objective problems, this method remains the main one.

Keywords: *protection, rights, legitimate interests, business entities, martial law.*

Постановка проблеми. Проблема захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання не втрачає своєї актуальності.

Так, при здійсненні господарської та іншої економічної діяльності суб'єкти господарювання неминуче стикаються із необхідністю вирішення різних правових конфліктів (спорів). Такі конфлікти, що виникають із правовідносин, регламентованих різними галузями права, визначаються як економічні спори та інші справи, пов'язані із здійсненням господарської та іншої економічної діяльності.

Забезпечення прав і свобод людини та громадянина є складною та дуже гострою проблемою сьогодення, адже сучасна юридична наука розглядає забезпечення прав і свобод людини через розгалужені елементи.

Захист прав суб'єктів господарювання являється одним із основних конституційних прав, який повинен бути передбачений за участю цих суб'єктів в усіх відношеннях.

В свою чергу, сукупність правових засобів захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання являється невід'ємною складовою правового режиму здійснення господарської діяльності, встановленого чинною Конституцією України, Господарським кодексом та іншими законодавчими актами України.

Незважаючи на інтенсивний та прогресивний розвиток законодавства, що регулює діяльність суб'єктів господарювання, системність змін у реалізації наданих їм можливостей може бути досягнута лише за умови забезпечення ефективного захисту прав суб'єктів господарювання, який вбачається в розширенні законодавчих положень щодо особливостей судового захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання.

З часу введення воєнного стану на території нашої держави розгляд питань щодо проблеми судового захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання лише підсилюють свою значущість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних та практичних проблемних питань щодо захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання присвячено велику кількість наукових праць багатьох науковців.

Науково-теоретичну базу для написання даної статті склали праці: М.М. Войнарівський, М.Т. Гаврильців, М.В. Григорчук, О.Р. Зельдіна, М.О. Легенченко, Л.В. Леонтєва, Т.В. Лісніча, Л.М. Ніколенко, Я.М. Ніколаєнко, М.Д. Савенко, М.І. Смокович, О.Г. Хрімлі та ін.

Формулювання мети статті. Метою цієї статті є дослідження питань щодо судового захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ст. 13 Конституції України зазначається, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання [1]. На виконання даної вимоги, згідно зі ст. 20 Господарського Кодексу України, кожному суб'єкту господарювання та споживачу надається право на захист своїх прав і законних інтересів у, визначений нормами чинного законодавства, шляхом [2].

Щоб усвідомити правову природу і наголосити на важливості захисту прав і свобод людини, слід визначитися з розумінням таких термінів як «захист», «охорона», «право на захист». Демократичні держави виступають на захист прав своїх громадян, гарантуючи, як правило, можливість повноцінного, адекватного судового розгляду або проголошуючи можливість використання різноманітних способів захисту, крім звернення до судової інстанції.

Так, М.Д. Савенко у своїй роботі зазначає, що захист прав і свобод передбачає певні дії особи, судових та адміністративних органів, спрямовані на попередження порушення прав, відновлення порушеного права, а також створення відповідних гарантій захисту людини [3, с. 10].

В свою чергу, можна стверджувати, що захист – це протидія порушенням та будь-яким обмеженням прав і свобод особи, яка може спричинити відшкодування заподіяної шкоди, якщо своєчасно протистояти порушенню не вдалося.

Варто відзначити, що питання захисту права є складовою загального (більш ширшого) поняття охорони, яке поряд із захистом права містить також і механізми його реалізації та способи запобігання можливим порушенням. Відмінності між поняттям охорони та захисту права полягає в тому, що охорона права насамперед направлена на гарантування підстав набуття цивільних та господарських прав (оберігає законний інтерес), тоді як під захистом права розуміють конкретні дії, спрямовані на поновлення порушеного чи оскарженого права [4, с.171].

Під «захистом прав», В.В. Перуня у своєму дослідженні пропонує розуміти, «сукупність взаємопов'язаних правових засобів, способів та форм, за допомогою яких, при необхідності, забезпечується відновлення чи визнання порушених чи оспорюваних прав, створюються умови для запобігання їх порушенню, усунення перешкод здійснення прав, притягнення правопорушників до відповідальності». На думку дослідниці, «охорона прав» - це «широкий комплекс засобів правового, організаційного й іншого характеру, що обумовлюють правове становище суб'єктів, порядок набуття, реалізацію і припинення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, й гарантуються встановленими законом способами і порядком захисту прав суб'єктів у разі їх порушення» [5, с. 7].

Захист прав та законних інтересів, як зауважує М.М. Войнарівський, можна розглядати як діяльність певних осіб, яка може здійснюватись у правових або неправових межах. Тобто захист прав та законних інтересів може бути правовим та неправовим. Захист прав та законних інтересів передбачає здійснення діяльності відповідних осіб, що спрямована на забезпечення відновлення порушених прав або законних інтересів, після скоєння правопорушення, тоді як поняття «охорона права» охоплює заходи профілактичного, превентивного характеру, які спрямовані на попередження правопорушення в певній сфері [6, с. 91].

На наш погляд, категорії охорони та захисту не є тотожними, оскільки термін «захист» – це вужче поняття стосовно охорони. Захистом слід вважати сукупність дій, спрямованих на забезпечення та виконання норм чинного законодавства усіма суб'єктами-учасниками правовідносин (юридичними та фізичними особами, органами державної влади та місцевого самоврядування, громадськими організаціями). Отже, охорона – це різновид правозахисної діяльності держави, яка, враховуючи

конституційні розпорядження, не лише визнає цінність людини, її прав і свобод, а й визначає режим законності як умову захисту та вчасне вжиття заходів реагування на можливі порушення.

Право на захист інтересів суб'єктів господарювання, як зауважує Л.В. Леонтєва, може бути реалізовано шляхом письмового звернення до законодавчих, виконавчих і судових органів державної влади. На сьогодні законодавчо врегульовано лише порядок звернення до судових органів загальної та спеціальної юрисдикції [7, с. 88].

Проте, одна з найбільш універсальних та дієвих форм захисту права була і залишається судова форма захисту.

Судовий захист прав гарантується нормами Основного закону. Так, як слушно з цього приводу відзначає М.І. Смокович, що в Україні виключно судами здійснюється правосуддя, а тому делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються на сонові норми ч. 1, ч. 2 ст. 124 Конституції України. Окрім того, враховуючи дану конституційну норму, створення надзвичайних та особливих судів в Україні не допускається (ч. 6 ст. 124 Конституції України), а військових – наразі не передбачено. Таким чином, кожен орган державної влади, зокрема й суди, є незамінними у механізмі функціонування держави. Тобто, на думку автора, надважливим різновидом державного захисту в Україні є судовий захист. На період дії правового режиму воєнного стану правовий режим тимчасового обмеження судового захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні заборонено. Втілення будь-яких обмежень такого змістовного формату у національну правозастосовну практику є неконституційним, а відтак, і неможливим. Як висновок, вимога судового захисту конституційних прав і свобод в умовах дії правового режиму воєнного стану, об'єктивізація якого закріплена у ч. 2 ст. 64 Конституції України, має не лише імперативний, а й абсолютний характер [8, с. 451].

Судовий захист займає центральне місце у досить великому арсеналі засобів, покликаних забезпечити захист прав людини, в тому числі захист прав та інтересів суб'єктів господарювання.

Так, Я.М. Ніколаєнко з цього приводу слушно зазначає, що у державно-правовому механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина судовому захисту належить провідна роль, оскільки саме він є найбільш ефективним з усіх напрацьованих світовою практикою засобів охорони прав особи. Рівень судового захисту є основним показником правового характеру держави та демократичності суспільства. За допомогою суду та судового захисту реалізується одне з основних (конституційних) прав громадян – право на судовий захист [9, с. 48].

Судова форма захисту є вищою, як зауважує у своїй роботі М.Т. Гаврильців, порівняно з іншими, несудовими, засобами, формою захисту суб'єктивних прав, свобод і законних інтересів, яка забезпечує усім зацікавленим особам максимум процесуальних гарантій. А відтак право на судовий захист є засобом забезпечення передбаченої законом можливості людини звертатися до органів правосуддя по захист її прав та законних інтересів. В свою чергу, як функція судової влади правосуддя посідає особливе місце у системі гарантій захисту прав, свобод та законних інтересів, а доступ до нього є невід'ємною складовою права на звернення до суду та необхідною передумовою його реалізації [10, с. 162].

Особливе місце серед інших форм захисту займає судовий захист прав та інтересів суб'єктів підприємництва. З однієї сторони, це пов'язано з високим рівнем ризиків при здійсненні підприємницької діяльності, а з іншої сторони – з наявністю у судових органів: великого обсягу повноважень для такого захисту; забезпеченості виконання рішень судів державним примусом; можливістю вживати превентивних заходів із захисту від можливих порушень прав суб'єктів підприємництва у майбутньому [11, с. 7].

Тобто, судовим захистом прав і законних інтересів суб'єктів господарювання вважається закріплена законодавством можливість запобігання правопорушенням, відновлення порушених (визнання оспорюваних) прав і законних інтересів таких суб'єктів шляхом здійснення справедливого і своєчасного розгляду даної категорії спорів судовими органами відповідно до встановленої юрисдикції [12, с. 675].

Судовий захист прав і законних інтересів здійснюється в установленому законом порядку господарськими, адміністративними та загальними судами, а також міжнародними судовими установами, серед яких ключове місце займає Європейський суд з прав людини [13, с. 344, 348–349].

У своїй роботі Т. Лісніча, зазначає, що захист прав суб'єктів господарювання можна визначити як комплекс дій правового характеру, які застосовуються у випадку порушення, невизнання, оспорювання прав суб'єкта господарювання, або з інших, визначених законом підстав, спрямованих на недопущення порушення, або відновлення порушеного права, а також забезпечення дотримання інтересів суб'єкта господарювання [14, с. 6-7]. Тобто, під правом на захист потрібно розуміти передбачену законодавством можливість суб'єкта для відновлення порушеного права самостійно застосовувати дозволені законом юридичні засоби впливу на порушника або звернутися до відповідного юрисдикційного органу з вимогою спонукати порушника до певної поведінки.

Судовий захист є загальнодоступною та гарантованою Конституцією України складовою права на захист, який відбувається із врахуванням цілей і завдань господарського судочинства.

Судова форма захисту може виступати як і самостійним способом захисту так і гарантією законності винесення рішення іншими органами. Можливість звернення до суду суб'єкта господарської діяльності, чії права порушені, необмежені національною судовою системою, він має право звертатися до міжнародних судових установ або до відповідних органів міжнародних організацій.

Судовий захист О.Р. Зельдіна та О.Г. Хрімлі розуміють, як здійснювану відповідно до встановленої підвідомчості й підсудності діяльність судових органів, спрямовану на відновлення порушених чи оспорюваних прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва, а також на запобігання правопорушенням шляхом справедливого і своєчасного розгляду даної категорії спорів [11, с. 29].

Таким чином, чільне місце суду у захисті прав громадян можна пояснити низкою причин:

- рішення суду є обов'язковим для виконання, або при відмові від виконання судових приписів, слідує санкції;
- особлива процесуальна форма судового розгляду, що дозволяє розглянути справу по суті у залі суду;
- суд незалежний, підпорядковується лише чинному законодавству, дотримується принцип рівності всіх перед судом та законом;
- у судовому порядку громадяни можуть захищати будь-які порушені суб'єктивні права та законні інтереси.

Правовий захист, що здійснюється судом може розглядатись, з одного боку, як акт, який вже відбувся, оскільки він є безпосередньою реалізацією заходів державного примусу, що визначений у рішенні суду, а з іншого боку, як процес захисту, який має свої стадії: початок – через ініціювання судового розгляду шляхом подачі позову, скарги, заяви до суду і кінець, тобто стадію виконання рішення.

Діяльність суду з розгляду і вирішення спорів здійснюється у встановленій законом процесуальній формі на підставі норм матеріального права. Суд встановлює суттєві для справи обставини і як результат виносить законні та обґрунтовані судові рішення.

Судова форма захисту забезпечує зацікавленим у результаті спору сторонам правові гарантії правильності вирішення спору, рівності процесуальних прав і процесуальних обов'язків сторін, зобов'язує суд вирішувати справи ефективно та якісно, відновлюючи порушені права та інтереси суб'єктів господарювання.

На думку М.В. Григорчук, забезпечення захисту прав усіх суб'єктів права власності та господарювання і їх рівність перед законом об'єднуються загальним завданням для реалізації державою, яке отримало узагальнене поняття у вигляді соціальної спрямованості економіки [15, с. 93].

Право на судовий захист в судовому процесі реалізується перш за все через право на позов. Позов являє собою вимогу позивача або відповідача, спрямовану через суд, про захист порушеного або оспорюваного суб'єктивного права чи охоронюваного законом інтересу, яке здійснюється у визначеній законом процесуальній формі. Основу позову являє його предмет, тобто те, щодо чого повинно бути винесене рішення. Така вимога повинна мати правовий характер та бути підвідомчою суду.

Суд як орган державної влади має діяти виключно у межах покладених на нього повноважень і у будь-якому разі не може підмінювати рішення, постановлення яких віднесено до компетенції інших уповноважених органів чи осіб.

Захист прав та інтересів суб'єктів господарювання, як слушно відзначає Л.М. Ніколенко, регламентується великою кількістю нормативних актів як матеріального, так і процесуального характеру. Однак чинне законодавство є не узгодженим та має істотні прогалини, практично будь-яка сфера господарської діяльності немає логічного, завершеного законодавчого забезпечення. А відтак належне законодавче забезпечення захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання можливе з врахуванням комплексного підходу. Реформи, які здійснюються у законодавстві, повинні позитивно вплинути на модернізацію захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання [16, с. 23].

Незважаючи на те, що в Україні триває воєнний стан, проте, як зауважує Д. Васильєва, формально війна в країні не має впливати на процес здійснення судочинства чи перешкоджати захисту прав осіб та бізнесу. Закон визначає, що правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства в умовах воєнного стану забороняється (ч. 1, 2 ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [17]). Відповідно, суди, де це можливо, мають працювати у штатному режимі [18].

Варто відзначити, що від початку війни десятки судів у різних областях України, де ведуться бойові дії, були вимушені припинити роботу. Проте припинення роботи конкретного суду не свідчить про припинення розгляду відповідної справи. В такому випадку правосуддя починають здійснювати інші найбільш територіально наближені суди замість таких судів.

Поки що суди здійснюють свою діяльність. Проте у зв'язку військовими діями за розпорядженням Голови Верховного Суду робота суду може бути припинена з одночасним визначенням іншого суду, який буде здійснювати правосуддя на території суду, що припинив діяльність та який найбільш територіально наближений до суду, роботу якого припинено.

Також, судам Рада Суддів України рекомендувала зосередитись виключно на проведенні невідкладних судових розглядів (взяття під варту, продовження строків тримання під вартою). Усі інші категорії справ, які не є невідкладними, рекомендовано розглядати лише за наявності письмової згоди на це усіх учасників судового провадження.

З цього приводу Ю. Прохоренко зауважує, що справи, які розглядаються у порядку цивільного, адміністративного та господарського судочинства в своїй переважній більшості не є невідкладними [19].

А відтак згідно ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства в умовах воєнного стану забороняється [17].

Враховуючи таку законну гарантію, розгляд судами справ, що не є невідкладними судами наразі відкладається або знімається з розгляду. За відсутності клопотань від сторін про розгляд справи під час дії воєнного стану, очікується, що розгляд знятих з розгляду справ буде поновлено після закінчення дії воєнного стану на території України.

Варто відзначити, що потреба термінового переведення України у формат військового державного адміністрування зумовило прийняття низки нормативно-правових актів, частину з яких уже прийнято, а решта знаходиться на етапі завершального обговорення та прийняття.

Відтак, забезпечення здійснення правосуддя судами та уможливлення реальної доступності до правосуддя, особливо в умовах дії правового режиму воєнного стану, є складним багатоаспектним питанням, яким зумовлюється широкий спектр заходів та засобів, завдяки яким:

а) кожному гарантується можливість не лише звернутися до судових органів, а й дієво скористатися перевагами процедури судового розгляду та отримати належний захист своїх прав;

б) забезпечується втілення конституційної вимоги щодо сталої системності правового порядку щодо організації та діяльності органів державної влади, зокрема й судових органів як державних інституцій, наділеними виключними владними повноваженнями у механізмі держави у сфері здійснення правосуддя [8, с. 453].

Висновки. Суб'єкти господарювання продовжують працювати, забезпечуючи економічну стабільність. А відтак права національного бізнесу та інвесторів потребують і надійного правового захисту, особливо у воєнний час.

Виходячи з усього вищевикладеного, можна дійти висновку, що хоча судовий спосіб захисту прав суб'єктів господарювання пов'язаний з певними складнощами і об'єктивними проблемами, цей спосіб все

одно залишається основним, широко і успішно застосовується підприємцями для захисту своїх прав і законних інтересів. У той же час, враховуючи надскладну ситуацію, яка спіткала нашу країну, існує об'єктивна необхідність внесення змін до процесуального законодавства, а також збільшення штату суддів для підвищення ефективності та дотримання розумного терміну судочинства при розгляді відповідних спорів.

Окрім того, вважається за доцільне зі сторони держави максимально швидко розробити юридичні механізми, які б допомогли багатьом суб'єктам господарювання відновити та продовжувати свою роботу. Зокрема, це стосується механізму відшкодування шкоди, посилення боротьби з «мародерством» та зменшення тиску на бізнес зі сторони правоохоронної системи. А також прийняти законодавчі акти, які направлені на зменшення податкового навантаження в діяльності суб'єктів господарювання з метою швидкої адаптації економіки країни до реалій воєнного стану та забезпечення її швидкого відновлення після війни.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №18 (№19-20, № 21-22). Ст.144.
3. Савенко М.Д. Національна система правового захисту людини. *Наукові записки*. 2007. Том 64. С. 10-15. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6982/Savenko_Nacional%60na_sy%60stema.pdf?sequence=1&isAllowed=y
4. Легенченко М.О. Поняття охорони і захисту права та їх співвідношення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридичні науки*. 2014. Випуск 6-1. Т.1 С. 169-172.
5. Перуня В.В. Поняття та система захисту прав суб'єктів господарювання. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право». Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса. 2019. 23 с.
6. Войнарівський М.М. Законодавче закріплення основних способів та форм захисту прав суб'єктів господарювання від неправомірного застосування адміністративно-господарських санкцій. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Спецвипуск*. 2019. С. 91-94. URL: <http://apnl.dnu.in.ua/2019/2019.pdf#page=91>
7. Леонтєва Л.В. Створення, захист прав і законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 6. С. 86-88. URL: http://lsej.org.ua/6_2015/24.pdf
8. Смокович М.І. Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану: до питання законодавчих змін. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Випуск 70. С. 450-455. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/259365/256007>
9. Ніколаєнко Я.М. Поняття та зміст права на судовий захист: сучасний погляд. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 8. С. 48-50. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc8/14.pdf>
10. Гаврильців М.Т. Захист законного інтересу як передумова на звернення до адміністративного суду: поняття, сутність, види. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія Юридична*. Львів : ЛьвДУВС. 2016. Вип. 4. С. 161–171. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1658/1/Гаврильців.pdf>
11. Зельдіна О.Р., Хрімлі О.Г. Судовий захист прав суб'єктів підприємництва: теоретичні та практичні аспекти. Монографія. НАН України. Інститут економіко-правових досліджень. К.: Юрінком Інтер. 2015. 176с.
12. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Т. 15: Господарське право. редкол. В. А. Устименко (голова) та ін. 2019. 784 с.

13. Господарське право: практикум. А. Г. Бобкова (кер. авт. кол.), Ю.О. Моїсєєв, Ю. М. Павлюченко та ін.; за заг. ред. А. Г. Бобкової. Харків: Право. 2018. 592 с.
14. Лісніча Т.В. Особливості господарсько-правового захисту прав суб'єктів господарювання. *Часопис з юридичних наук*. С. 1-8. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/1685-Текст%20статті-3316-1-10-20150417.pdf>
15. Григорчук М.В. Правові гарантії щодо об'єктивного та справедливого захисту господарським судом прав та законних інтересів суб'єктів господарювання. *Право і суспільство*. 2017. № 1. С. 90-94. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/1_2017/part_2/21.pdf
16. Ніколенко Л.М. Захист прав та інтересів суб'єктів господарювання в умовах реформування законодавства. *Економіка та право*. 20сіпєєв. № 2(47). С. 19-24. URL: http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2013/2-1-1_2013/46.pdf
17. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. Ст. 250.
18. Васильєва Д. Судові засідання в умовах війни. Які справи розглядають та в якому порядку. *Юридична газета online*. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/sudovi-zasidannya-v-umovah-viyni-yaki-spravi-rozglyadayut-ta-v-yakomu-poryadku-.html>
19. Прохоренко Ю. Судовий захист в умовах воєнного стану. URL: <https://www.legalalliance.com.ua/novini/sudovij-zahist-v-umovah-voennogo-stanu/>